

BOLALARGA NISBATAN ZO‘RAVONLIK VA UNING OLDINI OLISHDA MILLIY VA XALQARO QONUNCHILIK.

Mamasharipova Muslimaxon Zokirjon qizi

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand

Davlat Universiteti yuridik fakulteti

1-bosqich talabasi,

muslimaxonmamasharipova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning turlari, uning jamiyat va bola rivojlanishiga salbiy ta‘siri hamda uning oldini olish bo‘yicha milliy va xalqaro qonunchilik asoslari o‘rganiladi. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, “Bola huquqlari to‘g‘risida”gi qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilinadi. Shuningdek, BMTning Bola huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiyasi, YuNISEF va boshqa xalqaro tashkilotlarning bolalarni himoya qilishdagi o‘rni yoritiladi. Ishda bolalar huquqlarini himoya qilish bo‘yicha amalga oshirilayotgan milliy va xalqaro chora-tadbirlar, profilaktik va huquqiy mexanizmlar ko‘rib chiqiladi hamda ularni yanada takomillashtirish bo‘yicha takliflar beriladi.

Kalit so‘zlar: Bolalar huquqlari, zo‘ravonlik himoya mexanizmlari, huquqiy chora-tadbirlar, psixologik ta‘sir, ijtimoiy muammolar, prevensiya va profilaktika, xalqaro konvensiyalar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются виды насилия в отношении детей, его негативное влияние на общество и развитие ребенка, а также национальные и международные правовые основы его предотвращения. Анализируются Конституция Республики Узбекистан, Закон «О правах ребенка» и другие нормативно-правовые акты. Также освещается роль Конвенции ООН о правах ребенка, ЮНИСЕФ и других международных организаций в защите

детей. В работе рассматриваются реализуемые национальные и международные меры по защите прав детей, профилактические и правовые механизмы, а также предлагаются пути их совершенствования.

Ключевые слова: права детей, механизмы защиты от насилия, правовые меры, психологическое воздействие, социальные проблемы, превенция и профилактика, международные конвенции.

Annotation: This article examines the types of violence against children, its negative impact on society and child development, as well as the national and international legal frameworks for its prevention. The analysis covers the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the Law "On the Rights of the Child," and other normative legal documents. The role of the UN Convention on the Rights of the Child, UNICEF, and other international organizations in child protection is also highlighted. The study reviews national and international measures for protecting children's rights, preventive and legal mechanisms, and provides suggestions for their improvement.

Keywords: Children's rights, protection mechanisms against violence, legal measures, psychological impact, social issues, prevention and prophylaxis, international conventions.

Bugungi kunda bolalarga nisbatan zo‘ravonlik – bu bolaga jismoniy, ruhiy yoki jinsiy zarar yetkazish yoki uni beparvolik natijasida yetarli g‘amxo‘rlikdan mahrum qilish holatlarini ifodalovchi tushunchadir. Bu jarayon bolaning jismoniy va ruhiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko‘rsatib, uning jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga to‘sqinlik qiladi.

Zo‘ravonlikning asosiy turlari. Jismoniy zo‘ravonlik – bolaning tanasiga ataylab yoki beparvolik natijasida zarar yetkazish. Bunga urish, tepish, qamchilash, jazolash maqsadida qo‘llanadigan har qanday zo‘ravon harakatlar kiradi. Jismoniy zo‘ravonlik bolaning sog‘lig‘iga jiddiy zarar yetkazishi va ba‘zan o‘limga olib kelishi mumkin. Ruhiy (psixologik) zo‘ravonlik – bolaning ruhiyatiga bosim o‘tkazish, uni kamsitish,

tahqirlash, mensimaslik yoki doimiy tanqid qilish orqali uning o'ziga bo'lgan ishonchini yo'qotishiga sabab bo'lish. Bu turdagi zo'ravonlik bolaning hissiy barqarorligini izdan chiqarib, kelajakdagi psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Jinsiy zo'ravonlik – bolaning jinsiy ekspluatatsiyasi yoki har qanday shakldagi jinsiy suiste'mol qilinishi. Bu zo'ravonlik turi bolaning psixologik va jismoniy salomatligiga juda katta zarar yetkazadi va kelajakda uning jamiyatda o'zini erkin his qilishi hamda sog'lom munosabatlar o'rnatishiga jiddiy to'sqinlik qiladi. Beparvolik (g'amxo'rlik yetishmovchiligi) – bolaga yetarlicha e'tibor qaratmaslik, uning asosiy ehtiyojlarini qondirmaslik, tibbiy va psixologik yordam ko'rsatmaslik.¹ Bu holat bolaning to'laqonli rivojlanishiga zarar yetkazadi va uning kelajakdagi hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bolalarga nisbatan zo'ravonlik jiddiy ijtimoiy muammo bo'lib, uni oldini olish va bartaraf etish uchun jamiyatning barcha qatlamlari – oilalar, ta'lim muassasalari, davlat organlari va nodavlat tashkilotlari birgalikda harakat qilishlari lozim. Har bir bola mehr-muhabbat va xavfsiz muhitda tarbiyalanishi lozim. Shunday ekan, biz zo'ravonlik holatlariga befarq bo'lmasligimiz va har qanday shakldagi bolaga nisbatan qilingan nohaqlikning oldini olishimiz va ularni himoya qilish bugungi kunda nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda ham eng dolzarb masalalardan biridir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, shuningdek, bolalar huquqlarini himoya qilishga oid bir qator qonunlar bolalarning xavfsizligi va rivojlanishi uchun zaruriy huquqiy asoslarni yaratadi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida har bir shaxsning, jumladan bolalarning, huquqlari va erkinliklari himoya qilinishiga oid normalar keltirilgan. Konstitutsiya 41-moddasida har bir fuqaroning, jumladan voyaga yetmaganlarning, o'zini erkin va xavfsiz his qilish huquqi mavjudligi ta'kidlangan. Bolalar huquqlarini himoya qilishga oid maxsus qonunlar ham ishlab chiqilgan bo'lib, 1992 yilda qabul qilingan "Bola huquqlari to'g'risida"gi Qonun bolalar uchun huquqiy himoya

¹. BMTning bolalarni zo'ravonlikdan himoya qilish bo'yicha tavsiyalari. (UNICEF hisobotlari, turli yillar)

asoslarini yaratadi va bu huquqlarni davlat tomonidan amalga oshirish zaruriyatini belgilaydi. Ushbu qonunda bolalarning turli yosh guruhlariga nisbatan asosiy huquqlari, jumladan, o'qish, sog'liqni saqlash, himoya va tarbiya olish huquqlari keltirilgan. "Bola huquqlari to'g'risida"gi qonunga kiritilgan o'zgartirishlar va qo'shimchalar bolalarni himoya qilish sohasida yangi talablar qo'shilgan bo'lib, 2019 yilda ushbu qonunga kiritilgan o'zgartirishlar bilan davlat bolalarni nafaqat ijtimoiy himoya qilishni, balki ularni jinsiy, jismoniy va psixologik zo'ravonlikdan himoya qilishga qaratilgan yangi choralar ko'rishga majbur bo'ldi. Bu o'zgartirishlar bolalar huquqlarini yanada mustahkamladi va ularga nisbatan zo'ravonlikning oldini olishga yo'naltirilgan davlat siyosatini kuchaytirdi.

O'zbekiston Respublikasida bolalar huquqlarini himoya qilishda bir qator davlat tashkilotlari faoliyat yuritadi. Ularning eng asosiylari:

Bolalar huquqlari bo'yicha vakil – bu idora bolalarning huquqlari buzilishi holatlarini o'rganadi va ularni himoya qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqadi. Ichki ishlar vazirligi – bolalar va voyaga yetmaganlarga nisbatan zo'ravonlik, asossiz jazolar va boshqa huquqbuzarliklar bilan bog'liq holatlarni o'rganish va bunday holatlarni bartaraf etish bo'yicha faoliyat ko'rsatadi. Sog'liqni saqlash vazirligi – bolalar salomatligini himoya qilish va zo'ravonlikdan yetgan shikoyatlarni o'rganish masalalarida ishtirok etadi. Shuningdek, Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi ham oilalarga, ayniqsa bolalar himoyasiga alohida e'tibor beradi va muammolarning oldini olish uchun turli dasturlarni amalga oshiradi. Yana shuni aytish joyizki bolalarni himoya qilishda ta'lim muassasalarining o'рни katta. O'zbekiston Respublikasi maktablari va bog'chalarida bolalarni himoya qilishga qaratilgan maxsus tizimlar joriy etilgan. Maktablarda bolalarga nisbatan zo'ravonlikning oldini olish uchun psixologik yordam, zambila ma'lumotlar, doimiy monitoring va bolalar huquqlari bo'yicha o'quv dasturlari mavjud. Maktab va bog'chalarda maxsus pedagoglar, psixologlar va ijtimoiy ishchilar yordamida bolalar bilan ishlash amalga oshiriladi. Ular nafaqat bolalar huquqlarini tushuntirish, balki ularning xavfsizligini ta'minlash bo'yicha amaliy

choralar ko‘rishadi. Agar bolaga zo‘ravonlik qilish holatlari aniqlansa, ushbu holatlar tezda tegishli idoralarga xabar qilinadi va chora ko‘riladi. O‘zbekiston Respublikasining milliy qonunchiligi bolalarni himoya qilish va ularning huquqlarini ta‘minlashda katta ahamiyatga ega. "Bola huquqlari to‘g‘risida"gi qonun va uning o‘zgartirishlari, shuningdek, davlat tashkilotlari va ta‘lim muassasalarining faoliyati orqali bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning oldini olish bo‘yicha samarali choralar ko‘rilmoqda. Shu bilan birgalikda bolaning himoyasi xalqaro miqyosda katta ahamiyatga ega bo‘lib, turli xalqaro huquqiy hujjatlar va tashkilotlar bolalarning huquqlarini himoya qilishga yo‘naltirilgan. Xalqaro qonunchilik bolalarga nisbatan zo‘ravonlikni kamaytirish, ularning huquqlarini himoya qilish va ularga to‘g‘ri tarbiya berish masalalariga qaratilgan bir qator qoidalar, konvensiyalar va tavsiyalarni ishlab chiqdi.

BMTning Bola huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiyasi (BHK) 1989-yilda qabul qilingan va bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning oldini olishda eng muhim huquqiy asoslardan biri hisoblanadi. Konvensiya bolalar uchun asosiy huquqlarni belgilaydi va bu huquqlarni amalga oshirish uchun davlatlarga majburiyatlar yuklaydi. Uning 19-moddasiga ko‘ra, davlatlar bolalarga nisbatan barcha shakllardagi zo‘ravonlik, neglect (e‘tiborsizlik), ekspluatatsiya va suiiste‘molni oldini olish uchun chora-tadbirlar ko‘rishlari kerak. ²Bunday chora-tadbirlar, jumladan, huquqiy va ijtimoiy himoya mexanizmlarini yaratish va kuchaytirishni o‘z ichiga oladi.

BMTning Bola huquqlari qo‘mitasi (BHK Qo‘mitasi) Bola huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiyaning amalga oshirilishini nazorat qiladi. Qo‘mita, har yili mamlakatlardan olingan hisobotlarni ko‘rib chiqadi, bolalar huquqlarini himoya qilish bo‘yicha davlatlarning yutuqlarini va muammolarini tahlil qiladi. Qo‘mita, shuningdek, davlatlar tomonidan amalga oshirilgan tadbirlar haqida tavsiyalar beradi va zarurat bo‘lganda, bolalar huquqlarini buzayotgan davlatlarga qarshi siyosiy bosim o‘rnatadi.

² Bola huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiya. (BMT, 1989-yil)

Qo'mitaning asosiy maqsadi – bolalar huquqlarini himoya qilish va ularni jahon miqyosida ta'minlashdir.

YuNISEF (Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bolalar Jamg'armasi) bolalarning huquqlari va farovonligini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. YuNISEF nafaqat bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyaning amalda bo'lishini ta'minlashda, balki bolalarning ta'lim, sog'liqni saqlash, xavfsizlik va ijtimoiy himoya bo'yicha global tashabbuslarni qo'llab-quvvatlashda ham faol qatnashadi. YuNISEFning vazifalaridan biri bolalarga nisbatan zo'ravonlikni kamaytirishga qaratilgan global kampaniyalarni o'tkazish, davlatlarga yordam berish, ularning bolalar huquqlarini himoya qilishdagi sa'y-harakatlarini kuchaytirishdir. Shuningdek, boshqa xalqaro tashkilotlar ham, masalan, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO), xalqaro qizlarni himoya qilish tashkilotlari va boshqalar bolalarni himoya qilishga qaratilgan dasturlarni amalga oshiradilar.

Inson huquqlari bo'yicha xalqaro hujjatlar, masalan, Inson huquqlari to'g'risidagi Umumjahon Deklaratsiyasi va Inson huquqlari to'g'risidagi xalqaro paktlar bolalarning huquqlarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu hujjatlar milliy qonunchilikka ta'sir ko'rsatadi, davlatlarni inson huquqlarini himoya qilishga majbur qiladi. Inson huquqlari paktlarida bolalarning o'z huquqlarini amalga oshirish, xavfsizligini ta'minlash, zo'ravonlikdan himoya qilish kabi masalalar kiritilgan. Davlatlar bu xalqaro hujjatlar asosida milliy qonunchilikni rivojlantirishi va bolalar uchun xavfsiz muhit yaratishga qaratilgan qonunlar chiqarishlari zarur. Shuningdek, xalqaro instansiyalar, masalan, Inson huquqlari bo'yicha BMTning maxsus qo'mitalari, davlatlarning xalqaro huquqni buzishlarini tekshiradi va ularga qarshi chora-tadbirlar ko'radi. Xalqaro qonunchilik bolalarning huquqlarini himoya qilishda va ularga nisbatan zo'ravonlikni oldini olishda muhim ahamiyatga ega. BMT va boshqa xalqaro tashkilotlar bolalarni himoya qilishda katta rol o'ynaydi va mamlakatlarga ularning huquqlarini ta'minlashda yordam beradi.

Bolalar — har bir jamiyatning eng himoyasiz va himoyaga muhtoj qatlamidir. Ularning huquqlarini himoya qilish, zoʻravonlikdan saqlash uchun davlat, jamoat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati va media faoliyatlari oʻzaro muvofiqlashgan holda ishlamoqda. Bugungi kunda bolalar huquqlarini himoya qilish masalasi jamiyatning eʼtiborida, va bu masalaga eʼtibor kuchaymoqda. Oʻzbekiston Respublikasi bolalar huquqlarini himoya qilish boʻyicha koʻplab milliy va xalqaro dasturlarni amalga oshirmoqda. Bularning asosiy maqsadi — bolalar huquqlarini himoya qilish, zoʻravonlik va ekspluatatsiyadan saqlash, ularni yaxshi sharoitda tarbiyalashda. Oʻzbekiston hukumati tomonidan "Bolalar huquqlarini taʼminlashning Milliy strategiyasi" doirasida oʻquv tizimlarida, oilaviy munosabatlarda, taʼlim, sogʻliqni saqlash va ijtimoiy himoya sohalarida yirik islohotlar amalga oshirilmoqda.

Bolalarni zoʻravonlikdan himoya qilishda jamoat tashkilotlari va fuqarolik jamiyati muhim rol oʻynaydi. Bunday tashkilotlar bolalar huquqlarini himoya qilish, ularni himoya qilish boʻyicha yordam va maslahatlar berish, jamiyatda bolalar huquqlarini himoya qilishni targʻib qilishda faol ishtirok etmoqda.

Fuqarolik jamiyatining faoliyati, masalan, huquqiy targʻibot ishlari, aholining huquqiy madaniyatini oshirish, bolalar uchun xavfsiz muhit yaratish borasidagi tashkilotlar faoliyatlari, koʻplab masalalarga yechim topishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, yuridik va psixologik yordamni koʻrsatish, bolalarning xavfsizligini taʼminlashda faoliyat yuritayotgan notijorat tashkilotlari ham mavjud.

Hozirgi davrda bolalar huquqlari va zoʻravonlik muammolari haqida mediada keng yoritish ham juda muhimdir. Televizorlar, gazetalar, internet va boshqa ommaviy axborot vositalari orqali bolalar huquqlarini himoya qilish va zoʻravonlikning oldini olish borasida odamlarning ongini shakllantirish zarur. Ommaviy axborot vositalari yordamida bolalar huquqlari, ularning himoyasi, zoʻravonlik va ekspluatatsiya kabi muammolar keng muhokama qilinmoqda. Bunday yoritishning maqsadi nafaqat xabardorlikni oshirish, balki jamiyatni bolalar huquqlariga nisbatan ongli va masʼuliyatli boʻlishga chaqirishdir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Bolalarni zo‘ravonlikdan himoya qilish masalasi nafaqat davlat, balki jamiyatning barcha qatlamlarining birgalikdagi faoliyatini talab qiladi. Davlat dasturlari va strategiyalari, jamoat tashkilotlarining va fuqarolik jamiyatining faolligi, shuningdek, mediada bolalar huquqlari haqida keng yoritish bu jarayonda muhim rol o‘ynaydi. Bu yo‘lda amalga oshirilgan har bir qadam bolalarni xavfsiz va qulay sharoitda tarbiyalashga xizmat qiladi. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik jamiyatning jiddiy muammolaridan biri bo‘lib, uning oldini olishda milliy va xalqaro qonunchilik muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston Respublikasida bolalar huquqlarini himoya qilishga oid qator qonunlar, jumladan, “Bola huquqlari to‘g‘risida”gi qonun va jinoyat kodeksidagi tegishli moddalar mavjud. Xalqaro miqyosda esa BMTning Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi va unga qo‘shimcha protokollar bolalarni har qanday zo‘ravonlikdan himoya qilishga qaratilgan. Huquqiy bazaning samarali ishlashi uchun faqat qonunlar qabul qilish yetarli emas; ularning ijrosi ustidan qat’iy nazorat o‘rnatish, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, ta’lim muassasalari va nodavlat tashkilotlar hamkorligini kuchaytirish zarur. Shu bilan birga, jamiyatda bolalar huquqlariga hurmat va zo‘ravonlikka murossasizlik madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, profilaktik chora-tadbirlarni kengaytirish, huquqiy savodxonlikni oshirish va zo‘ravonlik qurbonlariga psixologik hamda huquqiy yordam ko‘rsatish dolzarb vazifalar sirasiga kiradi.

Zo‘ravonlikka qarshi kurashda samarali huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqish va ularni amaliyotda qo‘llash orqali bolalarning xavfsiz hayot kechirishiga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (2023-yilgi tahrir)
2. O‘zbekiston Respublikasining “Bola huquqlari kafolatlari to‘g‘risida”gi qonuni. (2008-yil, oxirgi tahrir)

3. Oila kodeksi. (O'zbekiston Respublikasi, 1998-yil, oxirgi tahrir)
4. O'zbekiston Respublikasining "Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida"gi qonuni. (2010-yil, oxirgi tahrir)
5. Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiya. (BMT, 1989-yil)
6. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. (BMT, 1948-yil)
7. Bola huquqlari bo'yicha qo'shimcha protokollar. (BMT, 2000-yil)
8. BMTning bolalarni zo'ravonlikdan himoya qilish bo'yicha tavsiyalari. (UNICEF hisobotlari, turli yillar)
9. X. G'ofurov. (2020). Bolalar psixologiyasi va huquqiy himoya. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
10. A. Rahmonov. (2019). Bolalarga nisbatan zo'ravonlikning psixologik va ijtimoiy oqibatlari. Pedagogik tadqiqotlar jurnali, 3(1), 45-56.
11. UNICEF. (2022). "Child Protection in Uzbekistan: A Statistical Overview." United Nations Children's Fund.
12. World Health Organization (WHO). (2021). "Violence Against Children: Global Status Report."
13. L. Bekmurodov. (2023). Oilada bolalarga nisbatan zo'ravonlikning oldini olish strategiyalari. Jamiyat va taraqqiyot jurnali, 4(2), 78-91.